

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора,
члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук України
Лук'янової Лариси Борисівни
на дисертаційну роботу Ольги Вікторівни Пономаренко
«Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх магістрів
психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти**

*Актуальність теми дослідження та зв'язок із планами відповідних галузей
науки*

Тема дослідження, здійсненого Ольгою Вікторівною Пономаренко, є надзвичайно актуальною, затребуваною часом й знаходиться на перетині важливих напрямів педагогічної науки й соціальної практики.

Пояснимо свою позицію.

По-перше, наразі система неформальної освіти у розвинених країнах посідає один щабель з формальною, а подекуди й вищий, оскільки саме тут людина знаходить оптимальні умови для особистісного розвитку. Наприклад, за даними ЮНЕСКО 85 % працюючого населення набули знання й уміння, необхідні для роботи, поза межами формального навчання. Така пріоритетність неформальної освіти формується за рахунок її гнучкості, різноманітності форм, а також великих можливостей соціалізації особистості, в опановуванні нових соціальних ролей, сприянні духовному розвитку, самоосвіті й самовихованню. Як доводить дисертантка, неформальна освіта характеризується швидким зростанням й диверсифікацією освітніх послуг та висуває на перше місце освітньо-психологічні потреби окремої особистості. Водночас, попри зростання увазі та збільшенні кількості досліджень і у вітчизняній, і у зарубіжній науці проблема неформальної освіти не набула системно-методологічного обґрунтування. Її трактування у вітчизняній теорії як допоміжної ланки формальної освіти не відповідає виконуваної нею ролі у перетворенні освіти в неперервну, що відбувається впродовж життя.

По-друге, не можемо залишити поза увагою окремі факти, що стосуються України. З одного боку неформальна освіта дорослих стає вагомим і закономірним чинником розвитку демократичних процесів в освіті, сприяючи адаптації людини до мінливого соціального середовища, формуванню здатності її подальшого психологічного, особистісного та соціального розвитку, проте, з іншого, неформальна освіта як компонент освіти освіти впродовж життя є достатньо новим феноменом для вітчизняної педагогічної думки як у контексті власне змісту категорії, так і у методології та практики її організації.

По-третє, ефективна професійна підготовка майбутніх психологів є актуальною проблемою вищої школи. Водночас готовність до професійного самовдосконалення, однією із складових якої є підготовка майбутніх магістрів психології до професійної діяльності у нестандартних умовах, зокрема в умовах неформальної освіти, становить один із компонентів цієї підготовки, якому наразі як в теорії, так і на практиці приділяється недостатньо уваги. У професійній підготовці майбутніх психологів надто мало надається уваги проблемі їхньої готовності до надання неформальних освітніх послуг, яка передбачає виконання як традиційних ролей – психолога і педагога, так інноваційної ролі – підприємця. Вищезначене у сукупності надає змогу задекларувати розробку теоретичних засад та методичного інструментарію підготовки до професійної діяльності майбутніх магістрів психології в умовах неформальної освіти, запропоновану у дисертаційній роботі О. В. Пономаренко, як прогресивну й актуальну ідею.

Слід додати, реальний стан реалізації освітньої політики закладів вищої освіти України у царині підготовки фахівців спеціальності 053 Психологія стикається з низкою проблем системного характеру, зумовлених об'єктивними потребами суспільства в організації ефективної неформальної освіти, зокрема просвітництва населення та його психологічного супроводу і недостатнім рівнем теоретичного й методичного обґрунтування педагогічних умов професійної підготовки потенційних суб'єктів цієї роботи – майбутніх магістрів психології, переважанням засобів і методів їх професійної підготовки, які нівелюють їх внутрішні мотиви до конкурентної експансії у сферу неформальних освітніх послуг.

Таким чином, наукова проблема обґрунтування теоретико-методичних засад підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти є соціально значущою і затребуваною сьогодні, а наукове дослідження О. В. Пономаренко – своєчасним та актуальним.

Дисертаційна робота О. В. Пономаренко ґрунтується на основних положеннях нормативно-правових актів, концепцій, стратегій розвитку освіти в

Україні, державному стандарті освіти 053 Психологія (на другому рівні вищої освіти). Вона виконана в межах науково-дослідних робіт кафедри освіти та управління навчальним закладом Класичного приватного університету «Роль творчої особистості в історії та теорії педагогіки» (номер державної реєстрації 0114U006397), одним із виконавців якої є здобувачка.

Тему дисертації затверджено вченою радою Класичного приватного університету (протокол № 1 від 31.08.2016 р.).

Щодо обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість і достовірність дослідження не викликає сумніву і забезпечується потужною теоретико-методологічною базою вихідних позицій, відповідністю концепції дослідження сучасним тенденціям розвитку теорії і методики професійної освіти та неперервної освіти дорослих; підтверджується всебічним і глибоким аналізом численних літературних джерел (загалом їх кількість становить 749 найменувань), системним, синергетичним, особистісним, діяльнісним, компетентнісним, андрагогічним, аксіологічним та акмеологічним підходами до досліджуваної проблеми, додержанням принципів інноваційності, вершинної орієнтації, суб'єктності, елективності, інтеграції фахових знань, створення особистісної освітньої продукції, рефлексії, застосуванням комплексу методів і прийомів наукового дослідження, адекватних цілям і завданням, поставленим авторкою дисертації; широким обговоренням одержаних результатів і висновків з викладачами-практиками, методистами, науковцями.

Достовірність отриманих результатів дослідження та його висновків ґрунтується на чітко розробленій методології дослідження, яка постає інструментом структурування та змістового наповнення окремих розділів дисертації, об'єднаних спільною ідеєю та концептуальною основою дослідження. Методологія дослідження вичерпно розкрита на філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому рівнях та рівні конкретного дослідження. Ми цілковито підтримуємо авторську концепцію підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти, що, як переконливо довела О. В. Пономаренко, є дієвим засобом підвищення якості професійної підготовки майбутніх магістрів психології. Важливим теоретичним ядром авторської концепції постали методологічний, теоретичний і методичний кластери, результатом яких мають стати вихід на автономні пізнавальні цілі студентів і повноцінна суб'єктність майбутніх

професіоналів психології у виборі варіантів самоідентифікації та напрямів самореалізації на ринку неформальної освіти.

Новаторською є ідея інноваційного бачення специфіки професійної діяльності майбутніх магістрів психології в умовах неформальної освіти у функціях (освітній, коригувальній, розвивальній) та ролях (психолога, педагога і підприємця), які має реалізовувати й виконувати фахівець-психолог у зазначених умовах. Конкретизація цієї ідеї дала змогу здобувачці окреслити педагогічну стратегію підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти, розподілену на фази проєктування, технологізації й коригування, та визначити сукупність форм, методів і засобів навчання, що охоплює технологію змішаного навчання, інтерактивні технології, проєктну технологію та польові (психологічні) практики; виділити системи фундаментальних генеруючих ідей і принципів психології, яким відповідає знаннєвий потенціал магістра психології; сформувані змістові лінії, які слугують створенню системи показників та забезпеченню функціонування на їх основі авторської технології.

Організація і проведення педагогічного експерименту проходили з дотриманням всіх етапів наукового пошуку, з використанням низки доцільно підібраних дослідних методик та діагностичного інструментарію (опитувальник «Усвідомлення себе як педагога неформальної освіти», комплекс тестів для перевірки знань, система показників для експертного оцінювання вмінь, стандартизовані методики «Педагогічна рефлексія», «Толерантність до невизначеності», «Самооцінка психічної стійкості в міжособистісних відносинах», «Визначення стресостійкості», «Діагностика особистісного симптомокомплексу відповідальності», «Емоційний інтелект» тощо), з отриманням достатньої кількості емпіричних даних, із застосуванням для математичної обробки результатів експерименту непараметричного варіанта критерію χ^2 . Результати експерименту підтвердили ефективність розроблених авторкою дисертації моделі та педагогічної технології.

Тривалість, масовість і масштабність педагогічного експерименту, його багатоплановість, різноманітність і цілеспрямованість, ретельність обробки результатів дали можливість авторці дисертаційної роботи обрати оптимальний, як на наш погляд, шлях реалізації концепції підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти і раціонального вирішення завдань дослідження.

Висновки дослідження чіткі, завершені, логічні й переконливі. Текст дисертації є стилістично і граматично виваженим. Увесь поданий матеріал

логічно структурований. Додатки всебічно відображають проведення дослідно-експериментальної роботи та надають уявлення про розроблене змістове, навчально-методичне забезпечення й засоби підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти. Поданий матеріал ретельно структурований та систематизований і має важливе теоретичне та практичне значення для використання в освітній практиці закладів вищої освіти.

Практичне значення результатів дослідження

О. В. Пономаренко розроблено та впроваджено в підготовку майбутніх магістрів психології відкорегований навчальний план та освітню програму підготовки майбутніх магістрів спеціальності 053 Психологія, які містять концептуальні та процесуальні інновації автора; модифіковані навчально-методичні комплекси дисциплін («Психологія емоційного інтелекту», «Психологія лідерства», «Психологія творчості», «Психологія ризику», «Психологія професійного мислення»); методичні рекомендації щодо написання курсових робіт; методичні рекомендації щодо проходження педагогічної та переддипломної практик; додаткові змістові модулі дисциплін «Педагогіка вищої школи» (модуль «Основи педагогічної майстерності психолога в просвітницькій діяльності»), «Методика викладання психології у вищій школі» (модуль «ІКТ в професійній діяльності психолога»), «Тренінг професійної компетентності» (модуль «Професійна діяльність магістра психології в умовах неформальної освіти»); навчальні посібники та методичні засоби для самостійної роботи студентів: «Неформальна освіта у системі освіти України», «Соціально-правовий захист населення», «Управління сучасним навчальним закладом», «Комплексні завдання з соціальної педагогіки».

Відзначимо, що в розроблених матеріалах знайшов своє вираження багаторічний досвід роботи здобувачки на посаді декана факультету соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету та доцента кафедри психології.

У ході дослідження дисертанткою було вирішено усі поставлені завдання. Достовірність результатів дослідження, їх наукова новизна, теоретичне і практичне значення переконливо аргументовані й не викликають сумнівів.

Оцінка змісту дисертації

Дисертаційна робота О. В. Пономаренко відзначається цілісністю й логічною завершеністю викладеного матеріалу, належить до інноваційних, має чітко виражений концептуальний характер.

Матеріали дисертації логічно структуровані й подані в основному змісті роботи, що складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел до кожного з них, загальних висновків і додатків. Здобувачка продемонструвала глибоке осмислення досліджуваної проблеми.

Виваженим та обґрунтованим є категоріальний апарат дослідження. Актуальність досліджуваної проблеми, сучасний стан її дослідження, теоретичні і методичні засади у вступі дисертації мають достатнє обґрунтування, аргументацію і конкретизацію, чітко сформульовані об'єкт, предмет, мета і конкретні завдання дослідження, гіпотеза, концепція та провідна ідея дослідження, переконливо показана наукова новизна, практичне і теоретичне значення результатів дослідження, одержаних здобувачкою; подано виважені рекомендації щодо їх упровадження в практику.

До найбільш вагомих результатів дослідження О. В. Пономаренко слід віднести

по-перше, розробку теоретичних засад підготовки майбутнього магістра психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти, сутнісні аспекти якої репрезентовано в авторській концепції, що відтворює цілісне бачення загальної картини навчання студентів спеціальності 053 Психологія (на другому рівні вищої освіти) і містить аргументований вибір складових змісту освіти, її процесуальну стратегію, цільові установки, принципи та наукові підходи; по-друге, обґрунтування методичних засад підготовки майбутніх магістрів до професійної діяльності в умовах неформальної освіти, які інтегрують п'ять організаційно-педагогічних умов: оновлення змісту професійної підготовки магістрів психології, використання технології змішаного навчання, використання інтерактивних технологій, використання проєктної технології, проходження польових (психологічних) практик; авторську трикомпонентну модель, що містить проєктувально-цільову, процесуально-технологічну та результативно-оцінювальну складові й педагогічну технологію, що деталізує та упредметнює процесуальні особливості, основні фази, часові межі, методи, засоби й очікувані результати підготовки.

Загалом елементи наукової новизни подано коректно, відповідно до нормативних вимог.

Раціональне застосування методів дослідження дало змогу О. В. Пономаренко здійснити аналіз основних понять, зокрема таких як «підхід», «компетентність», «професійна компетентність», «готовність», «технологія» та ін. Наголошую на важливості теоретичних здобутків дисертантки, які дали змогу обґрунтувати структуру й зміст готовності до професійної діяльності майбутніх

магістрів психології в умовах неформальної освіти, її дефініцію й функціональне навантаження, цілісну систему її формування, що упередметнено через змістові (когнітивний, операціональний, аксіологічний) і структурні (педагогічний, підприємницький, технологічний, лідерський та емоційний інтелект) компоненти.

Авторка дисертації провідною ідеєю дослідження визначає розуміння підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти як процесу керованої інтеріоризації необхідної сукупності стандартизованих та додаткових компетентностей, що відбувається в логіці спеціалізованого академічного навчання студентів спеціальності 053 Психологія (на другому рівні вищої освіти), розширеним формальним результатом якого є здатність випускників успішно здійснювати професійну діяльність в умовах неформальної освіти. Конкретизація провідної ідеї полягає в розробці теоретико-методологічних основ підготовки магістра психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти, форм, методів і засобів модернізації цієї підготовки, в оновленні змісту навчальних дисциплін та модернізації їх навчально-методичних комплексів.

Запропонована дисертанткою модель і технологія мають логічно виважену структуру, належне теоретико-методологічне обґрунтування.

Основні наукові положення й результати дослідження відображено в 58 публікаціях, з поміж яких 1 одноосібна монографія; 1 розділ у колективній монографії; 30 статей у наукових фахових виданнях, з них 1 у виданні, включеному до бази Scopus; 22 матеріали конференцій; 4 навчально-методичні видання.

Кількість і якість публікацій дисертантки з проблеми дослідження дають підставу зробити висновок, що в опублікованих працях знайшла цілісне втілення концепція дослідження, об'єктивно висвітлено основні його наслідки і рекомендації, що мають переважно варіативний характер. Цей безперечний факт свідчить про високий теоретичний рівень і практичну спрямованість дисертаційної роботи, її значення для теорії й методики професійної освіти.

Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації

Зміст автореферату ідентичний до тексту дисертації, а наукові положення, висновки й рекомендації, що наведені в авторефераті, належним чином обґрунтовані й розкриті в рукописі дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

1. Має місце певна неузгодженість складових наукового апарату. Зокрема, на нашу думку, некоректно сформульована загальна гіпотеза дослідження, оскільки дисертантка сформулювала загальну гіпотезу, логічно було би представити і часткові гіпотези; для дослідження докторського рівня виокремлення п'яти завдань значно звужує науковий пошук.

2. Суперечливим є введення до структури дисертації пункту 2.2. «Принципи ефективної підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти», адже у п. 2.3 «Авторська концепція підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти» зазначені принципи є складовими названої концепції. Більш логічним виглядає розгляд принципів ефективної підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти саме в рамках п. 2.3.

3. Науково обґрунтованим є запропонований у дисертації підхід щодо виділення методологічного, теоретичного та методичного кластерів, підпорядкованих реалізації провідної ідеї дослідження. Проте виділені кластери певною мірою поглинають сформульовані в дисертації методологічну й теоретичну основи дослідження. Дослідження виграло б, якби методологічна і теоретична основи дослідження були органічно представлені у відповідних кластерах. Разом з тим запропонована плідна ідея кластерного структурування концепції дослідження, на наш погляд, не здобула в дисертаційній роботі належного логічного розвитку і завершення.

4. У дисертації здійснено детальний аналіз понять «компетентність» та «професійна компетентність». Проте логіці аналізу цих понять не вистачає орієнтації на зарубіжний досвід, зокрема, їхнього подання у програмі TUNING, та аналізу цих понять на законодавчому рівні в Законах України «Про вищу освіту» «Про освіту». Також доцільним видається більш детальний розгляд компетентностей та результатів навчання, поданих у Галузевому стандарті вищої освіти спеціальності 053 Психологія (на другому рівні вищої освіти), в аспекті їхньої відповідності специфіці професійної діяльності майбутніх магістрів психології в умовах неформальної освіти, що створило б більш надійне підґрунтя для розгляду готовності до професійної діяльності майбутніх магістрів психології в умовах неформальної освіти через авторські змістові (когнітивний, операціональний та аксіологічний) та структурні (педагогічний, підприємницький, технологічний, лідерський та емоційний інтелект) компоненти.

5. Однією з організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах трансформації освіти є проходження польових (психологічних) практик. На наш погляд, ця умова потребує більш розгорнутого обґрунтування, ніж це зроблено у дисертації, особливо в аспекті реалізації магістрантами власного «стартапу». Також такому більш повному обґрунтуванню сприяли б робоча програма практики, подана в додатках, приклади індивідуальних завдань, які виконують магістранти в процесі проходження практик та рівнева їх диференціація.

6. У моделі, поданій на рис. 3.2, 3.3, 3.4, відсутні складові концепції дослідження – методологічний, теоретичний і методичний кластери, що сприяють реалізації провідної ідеї та наведені у Вступі дисертації. Також під час розгляду у дисертації концептуальних основ технології підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти відсутня згадка про ці кластери, хоча авторська концепція підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти деталізується в окремих аспектах. У гіпотезі дослідження на с. 258 згадано проектно-цільовий, процесуальний та результативний кластери формування готовності до професійної діяльності майбутніх магістрів психології в умовах неформальної освіти, які ніяк не співвідносяться з вищезазначеними методологічним, теоретичним і методичним кластерами.

7. Загалом виважений, послідовний і чіткий виклад матеріалу дисертації не позбавлений окремих суперечливих тверджень. Зокрема, задеклароване в моделі тлумачення навчальної дисципліни як засобу навчання (рис. 3.3) не відповідає загальноприйнятому змісту цього поняття. До того ж у табл. 3.1 навчальні дисципліни подані як складові змісту підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в неформальній освіті, що заперечує їх тлумачення як засобів навчання.

Висловлені зауваження та побажання мають переважно дискусійний характер і не впливають на загальну високу оцінку дисертаційної роботи О. В. Пономаренко.

Подана до захисту робота засвідчує високу кваліфікацію дослідниці, досконале знання нею сучасних міждисциплінарних методів дослідження та бібліографічну ерудованість. Зроблені нею висновки є цілком обґрунтованими, логічними й такими, що випливають із матеріалів, розглянутих в основному тексті дисертації.

Загальний висновок Дисертаційна робота О. В. Пономаренко на тему «Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх магістрів психології до

професійної діяльності в умовах неформальної освіти» виконана вперше і є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, у якій подано інноваційні науково обґрунтовані та практично цінні результати, що полягають у новаторському дослідженні проблеми розробки теоретико-методичних засад підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти. Актуальність обраної теми дисертації, рівень обґрунтованості наукових і концептуальних положень, висновків і рекомендацій, наукова новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають нормативним вимогам до докторської дисертації та паспорту спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Вважаємо, що подана до захисту дисертаційна робота О. В. Пономаренко «Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти» відповідає профілю спеціалізованої вченої ради та пунктам 9, 10, 12, 13, 14 Постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015 та № 567 від 27.07.2016 р.), а її авторка, Пономаренко Ольга Вікторівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент

Директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

Л.Б. Лук'янова

Власноручний підпис *Лук'янова Л.Б.*
СТВЕРДЖУЮ:
Завідувач відділу кадрів
Інститут педагогічної освіти і
освіти дорослих імені
Івана Зязюна НАПН України
Лук'янова Л.Б.